

Часціца

§ 49. Часціца як службовая часціна мовы. Асноўныя разрады часціц (азнаямленне)

328. Прачытайце пары сказаў. Што ў іх агульнага і чым яны адрозніваюцца?

1. Прыйшла вясна.
2. Кожны чалавек радуецца сонцу.
3. Вясна — цудоўная пара́.

Няўжо прыйшла вясна?
Амаль кожны чалавек радуецца сонцу.
Што за цудоўная пара́ — вясна!

Якія дадатковыя сэнсавыя адценні надаюць словам ці сказам выдзеленыя словы?

Параўнайце пары сказаў па мэце выказвання і інтанацыі. Разбярыце іх па членах сказа. Ці ўсе словы ў іх з'яўляюцца самастойнымі часцінамі мовы?

 Часціца — службовая часціна мовы, якая выражае розныя дадатковыя адценні значэння ў сказе (*удакладнення, запытання, сцвярджэння, адмаўлення, узмацнення і г. д.*) або служыць для ўтварэння форм рознага ладу дзеяслова (*бы (б), хай, няхай, давай, давайце*).

329. Прачытайце тэкст, вызначце яго адрасата і мэтанакіраванасць. Складзіце план (просты ён будзе ці складаны?) і перакажыце змест тэксту згодна з планам.

Разрады часціц залежаць ад значэння, якое яны надаюць словам, словазлучэнням ці сказам.

Сэнсавыя часціцы выражаюць дадатковыя сэнсавыя адценні значэнняў. Сюды адносяцца **ўказальныя** часціцы (*вось, вунь, гэта*), **удакладняльныя** (*якраз, іменна, акурат, проста*,

амаль, прыблізна, сапраўды) і абмежавальныя (*толькі, хоць, хоць бы, выключна, ледзь*).

Мадаальныя часціцы выражаюць сцвярджанне, адмаўленне, пытанне. Да мадаальных адносяцца **сцвярджальныя** (*так, але, ну, ага*), адмоўныя (*не, ні, ані*) і пыталыныя часціцы (*ці, хіба, няўжо, а, ну*).

Эмацыянальна-экспрэсіўныя часціцы выражаюць разнастайныя пачуцці, эмоцыі. Да іх адносяцца **ўзмацняльныя** (*нават, і, дык, ды, жа (ж), аж (ажно), ні, -такі*) і клічныя часціцы (*вось дык, ну і, што за, як, якія*).

Формаўтваральныя часціцы служаць для ўтварэння форм умоўнага (*бы, б*) і загаднага (*хай, няхай, давай, давайце*) ладу дзеяслова.

Звярніце ўвагу!

Часціцы самі па сабе не маюць ярка выражанага лексічнага значэння. Іх значэннем лічыцца тое дадатковае адценне, якое яны надаюць моўнай адзінцы.

330. Прачытайце. Вызначце, якая з выдзеленых часціц служыць для ўказання на што-небудзь далёкае, а якая — указвае на што-небудзь больш блізкае.

Пуста ў садзе і журботна,
Як бы страціў нешта сад...
А **вось** тут, пад гэтай грушай,
Ён сядзеў, а з ім — яна.
Выйшла Ганна на дзядзінец*,
Сэрца спіскае туга.
Унь бяжыць у свет гасцінец,
Над ім сцелецца смуга...
Куды ж ён пайшоў? Куды?
Я. Колас.

Указальныя
вось (ось)
вунь (унь)
гэта

Раскрыйце значэнне слова *гасцінец*. Якое яшчэ значэнне гэтага слова вы ведаеце? Як называюцца такія словы, якія маюць аднолькавае гучанне, але рознае значэнне?

331. Спішыце, устаўляючы ў выдзеленыя сказы змешчаныя ў рамцы часціцы, якія найлепш падыходзяць па сэнсе. Якое дадатковае адценне надаюць часціцы сказам?

1. Я адчуваю сваю віну. **Таму і хачу папрасіць прабачэння.** 2. Міхал хуценька выйшаў з хаты. **Ён не мог цярпець фальшу.** 3. Дома не спалі. **Усю ноч у хаце гарэла святло.** 4. Ну і гарачыня была. **Быў пачатак лета.**

Удакладняльныя

*амаль
менавіта
проста
якраз*

*іменна
сапраўды
акурат*

332. Прачытайце, устаўляючы замест кропак часціцы з рамкі, якія падыходзяць па сэнсе. Запішыце 2-3 сказы. Падкрэсліце часціцы і словы, якім часціцы надаюць своеасаблівае дадатковае адценне значэння.

1. З гэтай пары гадзіну-другую гаварыла ... піла (*І. Мележ*). 2. ... дзе жывы хто, ... чалавечы голас (*К. Чорны*). 3. Ад жаласці да самой сябе яна ... не заплакала (*І. Мележ*). 4. Ведайце, я гэта раблю ... з добрых адносін да вас (*І. Шамякін*).

Абмежавальныя

*толькі
хоць
хоць бы
ледзь
выключна*

333. Прачытайце дыялог, устаўляючы замест кропак патрэбныя часціцы з рамкі. Што яны выражаюць?

— Мне патрэбна машына. Гэта чыя?

— Наша, — адказаў я.

— Вы што — па выбарах?

— ...

— Хто вы тады? Чыя^Ф машына, я пытаюся?

Зусім спакойна я растлумачыў:

— Гэта машына ўдавы Янкі Купалы.

— ..., добра. Яна ўдава, а вы хто?

— Мы яе суправаджаем (*Я. Брыль*).

● Як запісана простая мова? Прааналізуйце пастаноўку знакаў прыпынку пры дыялогу.

Адмоўныя

*не
ні
ані*

Сцвярдзальныя

*так
але
ага*

334. Далучыце да сказаў часціцы, якія служаць для выражэння запытання. Якія з іх надаюць пытальнаму сказу дадатковае адценне сумнення, здзіўлення?

1. Ты прымаў удзел у спаборніцтвах?
2. Ты выканаў дамашняе заданне?
3. Вы былі на Паўночным полюсе?

Якое месца ў сказе займаюць пытальныя часціцы? Перакладзіце сказы на рускую мову. Параўнайце месца пыталых часціц.

Пыталыныя

*ці
няўжо
хіба
а*

335. Прачытайце сказы. Перабудуйце аповядальныя сказы ў клічныя з дапамогай часціц. Перабудавааныя сказы запішыце.

Прыгожа вясной у лесе. Многа птушых галасоў пачуеш тут. Цудоўныя спевакі — птушкі. Сапраўдныя майстры сваёй справы. Малайцы.

Параўнайце інтанацыю, з якой вымаўляюцца перабудавааныя вамі сказы. Які знак прыпынку ставіцца ў канцы клічных сказаў?

- Растлумачце пастаноўку працяжніка ў сказе.

Клічныя

*вось дык
што за
як
якія
ну і*

336. Дапоўніце выдзеленыя словы часціцамі з рамкі, якія падыходзяць па сэнсе. Запішыце першыя два сказы, часціцы падкрэсліце.

1. Ты не хочаш пайсці са мною? А я лічыў цябе сваім сябрам! 2. Ты зноў не прыйшоў на сход. А я два разы гаварыў табе пра яго. 3. Твой сябар і ты запусцілі вучобу. Учора не засталіся пасля заняткаў. 4. Я прачытаў гэту кнігу. Яна аказалася вельмі цікавай. 5. Учора я тры разы тэлефанавала табе дадому. Цябе ўсё не было дома.

Узмацняльныя

*нават
аж (ажно)
жа (ж)
ды
дык
і ні
-такі*

Падбярыце аднакаранёвыя словы да слова *сябар*.

- Растлумачце асаблівасці ўжывання форм займенніка *табе* — *цябе*.

337. Прачытайце ўрывак з верша Н. Гілевіча, устаўляючы замест кропак часціцу **бы (б)**. Растлумачце свой выбар.

Часта думаю:
Што, каб не матчына песня?
Чым ... дыхаў?
На холадзе чым саграваўся ... ?
Папрасімцам, напэўна,
Бадзяўся ... па свеце,
Жабраком
Між чужых і радні
Пабіраўся ... .

З чым пайшоў ... я ў госці
Да добрых суседзяў?
Чым аддзячыць ... змог
За дары іх ад сэрца?
Хто ... мяне
Паміж трох мільярдаў
Разгледзеў?
Хто ... мяне распазнаў
І, як роднага, стрэціў?

● Назавіце прыназоўнікі з тэксту. Якія значэнні яны перадаюць, з якімі склонамі ўжываюцца?

338. Спішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары і неабходныя часціцы замест падказак.

Паехаць у горад было найвышэйшым жаданнем, вялікай ма-
рай (*удакладняльная часціца*) для ўсіх нас, вясковых хлапчукоў.

Нарэшце (*узмацняльная часціца*) мне пашанцавала. Маці
абяцала ўзяць мяне ў су..оту ў горад.

Я (*адмоўная часціца*) мог дачакацца тае су..оты. Зборы занялі
ўвесь дзень, (*узмацняльная часціца*) пакуль я не сеў на воз побач
з маці. У мяне быў такі намер: (*адмоўная часціца*) міргнуць во-
кам, запомніць кожную дробязь за час падаро..а. І ўсё ж, (*клічная
часціца*) ні вялікая была мая цікавасць да паез..кі, (*дзве абмежа-
вальныя часціцы*) мы выехалі за сяло, я адразу (*узмацняльная
часціца*) заснуў (*І. Грамовіч*).

§ 50. Правапіс часціц

Асобна пішуцца:

а) часціцы **бы (б)**, **жа (ж)**: *прыехаў бы, прыехала б, ка-
заў жа, чаму ж, хто ж бы, як жа ж*. Часціца **бы** ўжываецца,
калі папярэдняе слова заканчваецца на зычны (*насіў бы,
варцеў бы, глядзеў бы*), а часціца **б** — калі на галосны (*насіла б,
варцела б, глядзела б*);